

LINKSNIŲ VARTOJIMAS VEIKSMAŽODŽIŲ ABSTRAKTŲ JUNGINIUOSE

Lietuvių kalba yra veiksmažodinė, tačiau iš veiksmažodžių padaroma daiktavardžių, kurių junginiai vartojami vietoj veiksmažodinės raiškos. Kalbininkų rekomendacijose dažnai minimi veiksmažodžių abstraktai kaip netinkamas raiškos būdas ten, kur mintis galima sklandžiau išreikšti veiksmažodžiais. Administracinėje kalboje daugiausia problemų kelia priesagos *-imas* (*-ymas*) veiksmažodžių abstraktų vartojimas, pavyzdžiui, neteiktinas vartoti abstrakčiųjų daiktavardžių naudininkas tikslui su paskirties atspalviu reikšti (KP S1: 49, 50). Tačiau be veiksmažodžių abstraktų lietuvių kalba negali išsiversti, juo labiau nei administracinė, nei mokslo kalba, nes šiose kalbos vartojimo srityse dažniau kalbama apie apibendrintus veiksmus ir abstrakčius dalykus.

Straipsnyje nagrinėjami daiktavardžių, reiškiančių veiksmo pavadinimus¹ (veiksmažodžių abstraktų), junginiai. Toks straipsnio objektas pasirinktas dėl dviejų priežasčių – veiksmo pavadinimai yra daiktavardžiai, dažniausiai daromi iš veiksmažodžių, kitas dalykas – administracinėje kalboje dėl jos specifikos tokie daiktavardžiai ypač dažni ir kelia kai kurių praktinių vartojimo klausimų. Straipsnio tikslas – aptarti veiksmažodžių abstraktų junginių struktūrą ir panagrinėti administracinei kalbai aktualius linksnių vartojimo šiuose junginiuose atvejus. Daugiausia dėmesio straipsnyje skiriama dariausios priesagos *-imas* (*-ymas*) vediniams.

VEIKSMAŽODŽIŲ ABSTRAKTŲ JUNGINIŲ STRUKTŪRA IR REIKŠMĖ

Lietuvių kalbos daiktavardinių junginių struktūra ir reikšmė aprašyta *Lietuvių kalbos gramatikoje*, *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje*, Jono Balkevičiaus, Vito Labučio, Jurgio Pakerio darbuose. Nagrinėjant veiksmažo-

¹ Nenagrinėjami būtinųjų predikatyvų raiškos atvejai; apie juos žr. Pakerys 2009:125–145.

džių abstraktų junginius visų pirma pabrėžiama, kad dauguma jų yra išvesti iš atitinkamų veiksmazodinių junginių, tačiau jais reiškiami skirtingi santykiai². Veiksmazodiniai junginiai reiškia objektinius santykius, o atitinkami daiktavardiniai reiškia atributinius santykius (LKG 1976: 17), plg. *tikrinti dokumentus* – *dokumentų tikrinimas*; *darbuotojai dalyvauja* – *darbuotojų dalyvavimas*. Tačiau pripažįstama, kad veiksmazodžių abstraktų junginiai, šalia atributinės reikšmės, turi dar ir papildomų atspalvių. Vitas Labutis tokių junginių reikšmę apibūdina kaip „[s]avotišką atributinę apibūdinamąją reikšmę su giliau jaučiamu subjekciniu, objektiniu ar koku nors aplinkybiniu atspalviu“ (Labutis 2002: 91). *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* veiksmazodžių abstraktų junginiai nagrinėjami skyriuje „Prijungiamasis ryšys“, aptariant objekto, subjekto ir aplinkybių raišką (DLKG 2006: 512, 514–515, 517, 519, 526, 555). Veiksmazodiniams junginiams virstant daiktavardiniais, priklausomųjų dėmenų reikšmė išlieka panaši.

Dabartinėje lietuvių kalboje veiksmazodžių abstraktai dažniausiai sudaro junginius su **kilmininku**. Taip yra todėl, kad dauguma lietuvių kalbos veiksmazodžių – tranzityviniai, o iš jų padaryti daiktavardžiai prisijungia kilmininko linksnį, t. y. veiksmazodinio junginio priklausomojo dėmens galininkas virsta daiktavardinio junginio kilmininku, plg. *patvirtinti biudžetą* – *biudžeto patvirtinimas*; *naudoti išteklius* – *išteklių naudojimas*; *apriboti ginkluotę* – *ginkluotės apribojimas*; *paskirstyti darbą* – *darbo paskirstymas*. Taip žymimas tiesioginis žodžių junginio objektas.

Taip pat daiktavardinio junginio kilmininku virsta veiksmazodinio junginio vardininkas, pvz.: *bendrovės skyla* – *bendrovių skilimas*; *darbuotojai dalyvauja* – *darbuotojų dalyvavimas*; *kapitalas juda* – *kapitalo judėjimas*; *mokėtis mažėja* – *mokesčio mažėjimas*; *regionai bendradarbiauja* – *regionų bendradarbiavimas*. Čia kilmininkas turi subjektinę reikšmę, – žymi junginio veiksmo veikėją.

Jei veiksmazodis valdo kilmininką, tai iš veiksmazodžio padarius daiktavardį linksnis nesikeičia: *darbo ieškojimas* (*ieškoti darbo*), *demokratijos stoka* (*stokoti demokratijos*), *gyventojų stygius* (*stigti gyventojų*), *maisto trūkumas* (*trūkti maisto*), *mokesčių vengimas* (*vengti mokesčių*), *pilietybės netekimas* (*netekti pilietybės*), *siūlymo atsisakymas* (*atsisakyti siūlymo*), *teisės nesilaikymas* (*nesilaikyti teisės*). Kilmininkas taip pat vartojamas junginiuose, kurių

² Straipsnyje nesigilinama į diskusiją dėl sintaksinių ryšių tipų (žr. Vaskelaitė 2003: 143–158; Pakerys 2006: 127–133).

pagrindiniai dėmenys – daiktavardžiai, padaryti iš neigiamų tranzityvinių veiksmažodžių, pvz.: *ataskaitos nepatvirtinimas* (*nepatvirtinti ataskaitos*), *ginklų neplatinimas* (*neplatinti ginklų*), *multo netaikymas* (*netaikyti multo*).

Galimi dviprasmybės atvejai, kai neaišku, kokį reikšmės atspalvį turi kilmininkas – objektinį ar subjektinį, pvz.: *multinės tikrinimas* – *multinė tikrina* ar *multinę tikrina*; *bendrijos finansavimas* – *bendrija finansuoja* ar *bendriją finansuoja*.

Veiksmo pavadinimus reiškiantys daiktavardžiai sudaro junginius su **naudininku**, kai veiksmažodžiai, iš kurių tie daiktavardžiai padaryti, valdo naudininką: *grąžinimas gavėjui* (*grąžinti gavėjui*), *pranešimas spaudai* (*pranešti spaudai*), *priklausymas teritorijai* (*priklausyti teritorijai*), *pritarimas prekybai* (*pritarti prekybai*), *vadovavimas tarnybai* (*vadovauti tarnybai*). Naudininku žymimas objektas. Šis linksnis gali būti vartojamas ir tokiuose daiktavardiniuose junginiuose, kurių pagrindinis dėmuo padarytas iš veiksmažodžio, nevaldančio naudininko linksnio, pvz.: *pagarba žmogaus teisėms* (*gerbti žmogaus teises*), *neapykanta priešui* (*neapkęsti priešų*), *parama šeimai* (*paremti šeimą*), *poveikis aplinkai* (*paveikti aplinką*), *žala aplinkai* (*žaloti aplinką*).

Su **įnagininku** veiksmažodžių abstraktai sudaro junginius tais atvejais, kai atitinkamas veiksmažodis valdo šį linksnį: *aprūpinimas būstu* (*aprūpinti būstu*), *apsikeitimas valiutomis* (*apsikeisti valiutomis*), *apsinuodijimas maistu* (*apsinuodyti maistu*), *keitimasis darbuotojais* (*keistis darbuotojais*), *naudojimasis teisėmis* (*naudotis teisėmis*), *nusivylimas sistema* (*nusivilti sistema*), *pardavimas paštu* (*parduoti paštu*), *pasitenkinimas darbu* (*pasitenkinti darbu*), *pasitikėjimas valstybe* (*pasitikėti valstybe*), *rėmimasis išvadamis* (*remtis išvadamis*), *sekimas vaizdo kameromis* (*sekti vaizdo kameromis*). Įnagininkas gali žymėti objektą (*apsikeitimas valiutomis*) arba priemonę (*ženklėjimas etiketėmis*).

Priklausomojo dėmens **vietininkas** taip pat lieka nepakitęs veiksmažodiniam junginiui virstant daiktavardiniu, pvz.: *atsitikimas darbe* (*atsitikti darbe*), *dalyvavimas renginyje* (*dalyvauti renginyje*), *laikymas sandėlyje* (*laikyti sandėlyje*), *migravimas mieste* (*migruoti mieste*), *mokymas darbo vietoje* (*mokyti darbo vietoje*), *prisitaikymas mokykloje* (*prisitaikyti mokykloje*), *reklamavimas parduotuvėje* (*reklamuoti parduotuvėje*), *tikrinimas keliuose* (*tikrinti keliuose*), *ūkininkavimas kalvotose vietovėse* (*ūkininkauti kalvotose vietovėse*). Vietininkas turi konkrečios vietos, srities, sferos reikšmę.

Veiksmažodžių abstraktai gali sudaryti junginius su **prielinksniais**, išliekančiais kaip ir atitinkamame veiksmažodiniame junginyje, pvz.: *apsauga nuo sukčiavimo* (*apsaugoti nuo sukčiavimo*), *atleidimas nuo bausmės*

(*atleisti nuo bausmės*), *darbas prie konvejerio* (*dirbti prie konvejerio*), *ginčas dėl teismingumo* (*ginčytis dėl teismingumo*), *išėjimas į pensiją* (*išėiti į pensiją*), *lavinimas pagal poreikius* (*lavinti pagal poreikius*), *pardavimas iš varžytynių* (*parduoti iš varžytynių*), *paskyrimas į pareigas* (*paskirti į pareigas*), *pasiskirstymas pagal amžių* (*pasiskirstyti pagal amžių*), *pranešimas apie investiciją* (*pranešti apie investiciją*).

Apibendrinant galima pasakyti: dažniausiai veiksmažodžio abstraktas prisijungia kilmininką (juo virsta veiksmažodinio junginio galininkas ir vardininkas), toks junginys gali turėti subjektinį, objektinį, o retais atvejais ir aplinkybinį reikšmės atspalvį. Veiksmažodinio junginio objekto naudininkas daiktavardiniame junginyje išlieka nepasikeitęs, bet kartais daiktavardinio junginio naudininku gali virsti veiksmažodinio junginio galininkas ar kiti linksniai. Vietininkas lieka nepakitęs, paprastai nesikeičia įnagininkas ir prielinksninės konstrukcijos.

VEIKSMAŽODŽIŲ ABSTRAKTŲ VALDYMO DĖSNINGUMAI

Kalbant apie veiksmažodžių abstraktų vartojimą, dažnai kyla klausimas: su kokių linksnių žodžiais juos vartoti. *Lietuvių kalbos gramatikoje* rašoma, kad didelė dalis valdymo būdu susijusių daiktavardinių junginių yra išvesti iš atitinkamų veiksmažodinių junginių ir keičiant pagrindinio dėmens formą priklausomojo dėmens forma daugeliu atvejų nekinta, plg.: *trokšta mokslo* – *mokslo troškimas*; *atsidavė šeimai* – *atsidavimas šeimai*; *pasipriešino įsakymui* – *pasipriešinimas įsakymui*; *ginčijosi su tėvais* – *ginčas su tėvais*. Tačiau tam tikrais atvejais veiksmažodinio ir atitinkamo daiktavardinio junginio priklausomojo dėmens forma nesutampa, pavyzdžiui, veiksmažodiniai junginiai sudaromi su galininku, o daiktavardiniai su kilmininku, plg.: *pjauna medį* – *medžio pjovimas* (LKG 1976: 16). Iš tokios formuluotės lieka neaišku, ar tie tam tikri atvejai, kai veiksmažodinio ir atitinkamo daiktavardinio junginio priklausomojo dėmens forma nesutampa, yra tik galininko virtimas kilmininku, ar gali būti ir kitokių atvejų.

Kiti tokie atvejai išryškėja aptariant veiksmažodinių daiktavardžių junginius su kilmininku, nors čia nepabrėžiamas valdymo pasikeitimas ir neapibūdinamos sąlygos, kada tai galėtų įvykti, tačiau tai aiškiai matyti iš pateikiamų pavyzdžių. *Lietuvių kalbos gramatikoje* rašoma: „Kilmininkas gali reikšti ir netiesioginį veiksmo objektą, pvz.: *Birutės daina* (plg. *dainuo-*

ja apie Birutę ir daina apie Birutę), karo daina (plg. *dainuoja apie karą*), tėvo padėjėjas (plg. *padeda tėvui*), tautos atstovas (plg. *atstovauja tautai*), rankų darbas (plg. *dirba rankomis*)“ (LKG 1976: 205). Taip pat ir objekto naudininkas gali būti pasakomas su kai kuriais daiktavardžiais, padarytais iš tranzityvinių, rečiau kitokių veiksmažodžių, pvz.: *meilė tėvams, pagarba žmogui, užuojauta tėvams, dėmesys vaikui, neapykanta priešui* (LKG 1976: 206). Aplinkybinės reikšmės kilmininkas taip pat atsiranda vietoj kitokios raiškos: *oro kautynės, klasės triukšmas, miško garsai, aplinkos smūgiai*. Taigi iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad veiksmažodiniai daiktavardžiai gali prisijungti kitokių linksnių nei jų pamatiniai žodžiai tik tuomet, kai jie yra padaryti su kitokia priesaga nei *-imas* (*-ymas*) arba galūninės darybos būdu. Tiesa, Jono Jablonskio knygoje *Linksniai ir prielinksniai* galima rasti pavyzdžių, kai veiksmažodinius junginius su prielinksniais atitinka daiktavardiniai kilmininko junginiai, pvz.: *Jis lipo tada per tvorą, į miestą ėjo. Jam dar ilgai atsilieps tas tvoros lipimas, miesto ėjimas* (Jablonskis 1957: 572), tačiau dabartinėje vartosenoje tokių pasakymų reta.

Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje veiksmažodinių daiktavardžių galimybė prisijungti tam tikrų linksnių daiktavardžius apibūdinta aprašant objekto, subjekto ir aplinkybių raišką. Tai galima apibendrinti taip: veiksmažodinį junginį verčiant daiktavardiniu, kilmininkas išlieka nepakitęs, šiuo linksniu virsta veiksmažodinio junginio galininkas ir taip pat gali virsti kitos formos (pavyzdžiai pateikti tokie patys, kaip ir LKG) (DLKG 2006: 512). Su naudininko linksniu siejami daiktavardžiai, išvesti iš veiksmažodžių, valdančių naudininką, ir iš kai kurių veiksmažodžių, valdančių kitus linksnius (DLKG 2006: 514–515). Objekto įnagininką prisijungia daiktavardžiai, išvesti iš veiksmažodžių, siejamų su įnagininku (DLKG 2006: 517), o veiksmažodžių abstraktai prisijungia tas pačias aplinkybinių reikšmių žodžių formas kaip ir atitinkami veiksmažodžiai (DLKG 2006: 555).

PROBLEMINIAI VEIKSMAŽODŽIŲ ABSTRAKTŲ VALDYMO ATVEJAI

Veiksmažodinio junginio sintaksinės transformacijos į daiktavardinį junginį principą labai aiškiai suformulavo Vitas Labutis: „Darant abstraktųjį daiktavardį (dažniausiai su priesaga *-imas*, *-ymas*) iš galininkinio veiksmažodžio, veikiamąjį dalyką (objektą) rodantis žodis gauna kilmininko linksnį [...]“.

Kai abstraktųjų daiktavardį darome iš veiksmažodžio, kuris reikalauja kitais linksniais reiškiamo objekto ar aplinkybės, nuo tokio daiktavardžio priklausantis linksnis yra toks pat kaip pamatinio veiksmažodžio.“ (1995: 13–14). Iš esmės tokio principo laikomasi taisant linksnų vartojimą daiktavardiniuose junginiuose.

Kai daiktavardis padarytas ne su priesaga *-imas*, tada gali būti ir išlaikytas pamatinio veiksmažodžio valdymas, ir vartojamas kilmininkas, pavyzdžiui, *Europos žodyne* pateikiami tokie junginiai su žodžiu *prekyba*: *knygų prekyba, meno kūrinių prekyba, ginklų prekyba*, taip pat *prekyba produktais, prekyba moterimis, prekyba vaikais, prekyba žmonėmis, prekyba žmonių organais*. Iš pavyzdžių matyti, kad įnagininkas dažniau vartojamas, kai objektas yra asmuo, nes gali būti neaišku, kokį reikšmės atspalvį turės kilmininkas – subjektinį ar objektinį. Tačiau tai nėra dėsningumas, kurio griežtai laikomasi. *Terminų banke* pateikiami terminai *prekyba augalų apsaugos produktais, prekyba laukiniais gyvūnais*, nors galėtų būti ir *augalų apsaugos produktų prekyba, laukinių gyvūnų prekyba*.

Kalbos patarimų knygelėse pateikta nemažai nenorminių linksnų vartojimo atvejų veiksmažodinių daiktavardžių junginiuose, pvz.: *pasipiktinimas kam, pasitikėjimas kam, prisitaikymas kam, skundas apie ką, rūpestis apie ką, atsiskaitymas dėl ko, poveikis į ką, įtaka į ką, spaudimas į ką, tikėjimas į ką* (KP S1, S2). Tačiau šios klaidos redaguojamoje administracinėje kalboje nebėra labai aktualios³.

Kalbant apie veiksmažodžių abstraktų junginių normiškumą, pirmiausia būtina pabrėžti tai, kad problemų kelia daiktavardžių, padarytų iš tų veiksmažodžių, kurių valdymo taisyklumas pažeidžiamas, junginiai.

Daugiausia taisytas veiksmažodžio *atitikti* ir iš jo padaryto daiktavardžio ***atitikimas*** valdymas. Šio veiksmažodžio junginio taisyso istorija prasideda nuo Jono Jablonskio darbų, vėliau ši naudininko vartojimo klaida minėta ir Viktoro Kamantausko parengtame *Trumpame kalbos netaisyklingumų ir barbarizmų žodynėlyje* (1928), ir *Kalbos patarėjuje* (1939). Taisyklingas veiksmažodžio *atitikti* valdymas nuolat primenamas kalbos norminamuosiuose ir mokomuosiuose leidiniuose, ši naudininko vartojimo klaida įtraukta į Didžiųjų kalbos klaidų sąrašą, patvirtintą Valstybinės lietuvių kalbos

³ Minėtų junginių vartosena tikrinta Lietuvos Respublikos Seimo teisės aktų paieškos bazėje – Lietuvoje rengiamuose teisės aktuose ir Europos Sąjungos dokumentų vertimuose. Rasta tik keletas netaisyklingų junginių pavartojimo atvejų.

komisijos. Tačiau šiuo metu dažniau klystama vartojant junginį su veiksmožodžio abstraktu nei su veiksmožodžiu (plačiau žr. Vladarskienė 2004). Tai rodo ir toks atvejis, kai tame pačiame dokumente vartojamas veiksmožodis su galininku, o iš jo padarytas daiktavardis su naudininku: *Įstatymo projektas atitinka Valstybinės kalbos įstatymo ir kitų teisės norminių aktų reikalavimus. [...] Projekto atitikimas (= atitiktis) Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatomis ir Europos Sąjungos dokumentams* (Aiškinamasis raštas, 2010-10-07).

Tokie administracinei kalbai ypač būdingi pasakymai nuolat taisomi, tačiau, kaip matyti, vis dar tebėra aktualūs. Darant daiktavardinį junginį kyla neaiškumų dėl to, kad reikia pažymėti ir veiksmo subjektą, ir objektą, o jie abu žymimi kilmininkais. Dokumentų rengėjai nepritarė kalbininkų siūlymui subjekto kilmininką rašyti prieš veiksmožodžio abstraktą, o po jo objekto kilmininką, toks pasakymas neprigijo dėl griozdiškumo ir nestilningumo, plg. *projekto atitikimas nuostatų*. Tačiau vartosenoje įsitvirtino kitas siūlytas variantas *atitiktis kam*, kuris buvo grindžiamas lietuvių kalbos gramatikose aprašytais atvejais, kai objekto naudininkas gali būti pasakomas su kai kuriais daiktavardžiais, padarytais iš galininkinių veiksmožodžių, neturinčių priesagos *-imas*: *gerbti ką, gerbimas ko*, bet *pagarba kam*.

Kitas vartojimo klausimų keliantis atvejis yra veiksmožodžio abstrakto **atstovavimas** junginys. Čia irgi galima sąsaja su neteiktinu veiksmožodžio *atstovauti* valdymu, nes tie, kas netaisyklingai vartoja *atstovauti ką*, gali pavartoti netinkamą *ko atstovavimas*.

Vito Labučio nuomone, jeigu sakoma *atstovauti valstybei*, tai ir *atstovavimas valstybei*. Pasakymas *valstybės atstovavimas* būtų tinkamas, jeigu būtų kalbama, kad viena valstybė atstovavo kokiai nors valstybių grupei, sąjungai, bendrijai (Labutis 1995: 14). Čia autorius primena galimą subjektinę kilmininko reikšmę daiktavardiniame junginyje, aptartą gramatikose. Kitaip mano Vytautas Būda: pripažindamas, kad *atstovavimas* dėsningai reikalauja naudininko, nepeikia ir kilmininko *Lietuvos piliečių reikalavimų atstovavimas* (Būda 1996: 15). Tačiau atkreiptinas dėmesys į tai, kad pateisinamas toks kilmininkas, kurį galima suprasti tik kaip turintį objektinį atspalvį, t. y. atmestina dviprasmybės tikimybė.

Dokumentuose vartojami ir vienokios, ir kitokios struktūros šio veiksmožodžio abstrakto junginiai. Kartais net tame pačiame sakinyje su daiktavardžiu vartojamas kilmininkas, o su veiksmožodžio forma (dalyviu) –

naudininkas: *Valstybės atstovavimo akcinėse bendrovėse ir uždaro-siose akcinėse bendrovėse tvarkos 25 punkte atsirado reikalavimas, kad val-s-tybei bendrovėje atstovaujantys subjektai visuotiniame akcininkų su-sirinkime turi iškelti tiek kandidatų į stebėtojų tarybą ar valdybą, kad jų skai-čiaus ir stebėtojų tarybos ar valdybos narių skaičiaus santykis nebūtų mažesnis už valstybės turimų akcijų teikiamų balsų dalį* (Valstybės žinios, 2007-02-03, Nr. 14-524). Tokia vartoseną patvirtina polinkį su veiksmožodžio abs-traktu vartoti kilmininką, neatsižvelgiant į veiksmožodžio valdymą, o kar-tu atmetama galimybė, kad junginys dėsningai pasidarytas iš neteiktinos struktūros veiksmožodinio junginio.

Junginiuose su žodžiu *atstovavimas* svarbūs reikšmės atspalviai, nes kil-mininkas gali turėti ir subjektinę, ir objektinę apibūdinamąją reikšmę. Tais atvejais, kai žodžių junginyje svarbu šias reikšmes griežtai skirti, kilminin-ku derėtų žymėti subjektą (kas atstovauja), o naudininku objektą (kam atstovauja), pvz.:

Taip pat reikėtų atkreipti dėmesį į moterų atstovavimą sporto sektoriaus vado-vų postuose (Europos Komisijos baltoji knyga, 2007-07-11); *Mokslo ir studijų ins-titucijų tarybų ir senatų sudėties analizė rodo, kad moterų atstovavimas čia ženkliai mažesnis negu vyrų* (Valstybės žinios, 2008-06-12, Nr. 67-2537); nors objektas nenurodomas, bet numanomas, moterys atstovauja tam tikroms žmonių grupėms;

Kai kurių politinių partijų atstovavimas (= *Atstovavimas kai kurioms politinėms partijoms*) šioje institucijoje neužtikrina visų politinių partijų ir kitų politinių procesų dalyvių lygiateisiškumo (Aiškinamasis raštas, 2009-04-28); *Šiuo metu LRT Taryboje nėra numatytas tautinių mažumų atstovavimas* (= *atstovavimas tautinėms mažumoms*) (Aiškinamasis raštas, 2007-09-26); nurodant objektą, kam atstovaujama, kilmininkas yra dviprasmiškas ir netinkamas.

Atskirai derėtų aptarti junginį **nusikaltimas kam**. Jis *Kalbos patarimuo-se* peikiamas kaip neteiktinas vartoti nusikaltimo rūšiai apibūdinti, kai nu-sikaltimo objektas negali būti veiksmo adresatas, pvz., *nusikaltimai finansams* taisomi *finansiniai nusikaltimai*. Šalia pažymima, kad toks junginys gali būti vartojamas, kai nusikaltimo objektas suprantamas kaip adresatas (KP S1 40). Pranas Kniūkšta kalbėdamas apie specialiuosius administracinės kalbos poreikius pažymi, kad „nusikaltimo pobūdį (turinį) kodekse paran-ku visur nusakyti viena bendra formule, todėl praplečiama naudininko junginio vartojimo sritis, pagal nusikaltimą subjektui (*nusikaltimas žmogui*)

taip formuluojamas ir kitų nusikaltimų turinys: *nusikaltimas gamtai* (pereinamasis laipsnis) ir *nusikaltimas gyvybei* (nusikaltimo objektas)“ (Kniūkšta 2005: 33–34). Matyt, todėl Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Konsultacijų banke pateisinamas ir naudininkas *nusikaltimai finansams*. Junginiai su naudininku įsitvirtino teisės kalboje, pirmiausia Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse, pvz.: *nusikaltimai vaikui ir šeimai; nusikaltimai žmogaus sveikatai; nusikaltimai visuomenės saugumui; nusikaltimai viešajai tvarkai; nusikaltimai intelektinei nuosavybei; nusikaltimai finansų sistemai; nusikaltimai ekonomikai ir verslo tvarkai*. Iš šio kodekso tokios formuluotės paplito ir kituose teisės aktuose, taip pat tokių terminų su naudininku yra ir *Europos žodyne*, pvz.: *nusikaltimas aplinkai; nusikaltimas mokesčių tvarkai; nusikaltimas nuosavybei; nusikaltimas taikai; nusikaltimas tarptautinei teisei; nusikaltimas valstybės saugumui; nusikaltimas žmogiškumui*; tiesa, čia nusikaltimų rūšis reiškia ir būdvardžiu: *ekonominis nusikaltimas, kompiuterinis nusikaltimas*. Naudininkas šiuose daiktavardiniuose junginiuose pateisinamas veiksmazodžio valdymo ypatybėmis.

Reikia pripažinti, kad veiksmazodžių abstraktų junginiuose vyraujantis linksnis yra kilmininkas, dėl to kartais šis linksnis pavartojamas vietoj kitokios raiškos:

įnagininko, pvz., *geležinkelių susisiektas* (susisiekti geležinkeliais, plg. *susisiektas geležinkeliais*), *kelio eismas* (eiti keliais, plg. *eismas keliais*), tokia junginyje iškeliamą apibūdinamoji reikšmė, o ryšys su pamatiniu veiksmazodžiu pasidaro ne toks svarbus;

prielinksninės konstrukcijos – pagal analogiją su junginiais *gyvybės draudimas, nuosavybės draudimas, paskolos draudimas, turto draudimas* atsirado ir *Nelaimingų atsitikimų draudimo taisyklės* (= *Draudimo nuo nelaimingų atsitikimų taisyklės*), neatsižvelgiant į tai, kad šiame junginyje reikia pažymėti ne tai, kas draudžiama, bet nuo ko reikia drausti.

Kai žodžių junginys nėra laikomas terminu, reikėtų išlaikyti pamatinio veiksmazodžio valdymą, pvz.: *Informacijos ir patirties keitimosi* (= *Keitimosi informacija ir patirtimi*) *tikslais Transporto ir energetikos generalinis direktoratas nuolat rengs Europos koordinatorių susirinkimus* (Europos Komisijos sprendimas, 2009-07-22); *Ankstesnės registracijos savininkas arba savininkai ir pareiškėjas [...] imasi atitinkamų veiksmų, kad susitarėtų dėl bendro informacijos naudojimosi* (= *naudojimosi informacija*) (Specialusis leidimas, 2004-12-30, Nr. 1, tarybos direktyva).

Iš kalbininkų taisymų matyti, kad aiškiai skiriamas vedinių su priesaga *-imas* (*-ymas*) ir kitokių vedinių valdymas. Kai daiktavardžiai daromi su priesaga *-imas* (*-ymas*), veiksmažodžio valdymas paprastai turi didelę reikšmę daiktavardinio junginio struktūrai – objekto galininkas ir subjekto vardininkas virsta kilmininku, o kiti linksniai paprastai lieka nepakitę. Kitokios galimybės laikomos klaida. Kai daiktavardis iš veiksmažodžio padaromas su kitomis priesagomis arba galūninės darybos būdu, sintaksinės transformacijos principai nėra tokie griežti.

Nagrinėti pavyzdžiai rodo, kad kalbos vartotojai, net ir mokėdami taisyklingai vartoti veiksmažodinius junginius, dažnai sutrinka iš jų darydami daiktavardinius junginius, – ryškėja polinkis vartoti kilmininką.

IŠVADOS

1. Dažniausias linksnis veiksmažodžių abstraktų junginyje – kilmininkas, juo keičiamas veiksmažodinio junginio vardininkas ir galininkas, retais atvejais ir prielinksninės konstrukcijos, toks junginys gali žymėti subjektyvius, objektinius, kartais ir aplinkybinius santykius.

2. Veiksmažodinio junginio objekto naudininkas daiktavardiniame junginyje išlieka nepasikeitęs, bet retais atvejais daiktavardinio junginio naudininku gali virsti veiksmažodinio junginio galininkas ar kiti linksniai. Įnagininkas ir vietininkas lieka nepakitęs, paprastai nesikeičia ir prielinksninės konstrukcijos.

3. Kai yra neaiškumų dėl veiksmažodžio valdymo, jų būna ir veiksmažodžio abstrakto junginyje. Kalbos vartotojai, kurie nelabai žino veiksmažodinio junginio vartimo daiktavardiniu dėsningumus, neaiškiais atvejais linkę vartoti kilmininko junginius.

4. Veiksmažodžių valdymas paprastai lemia iš jų padarytų daiktavardžių su priesaga *-imas* (*-ymas*) junginių struktūrą: galininkas ir vardininkas virsta kilmininku, o kiti linksniai paprastai lieka nepakitę. Kai daiktavardžiai iš veiksmažodžių daromi su kitomis priesagomis arba galūninės darybos būdu, valdymo pokyčiai nėra tokie dėsningi, atskirais atvejais, nepaisant pamatinio veiksmažodžio valdymo, priklausomasis junginio dėmuo gali būti kilmininko ar naudininko formos.

LITERATŪRA

- Balkevičius J. 1963: *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Būda V. 1996: Atstovauja kam ar ką. – *Gimtoji kalba* 10, 14–15.
- DLKG 2006: *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Red. Vytautas Ambrazas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Jablonskis J. 1957: *Rinktiniai raštai*. I tomas. Sudarė J. Palionis, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Kniūkšta P. 2005: *Administracinė kalba ir jos vartoseną*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- KP S1: *Kalbos patarimai*. Kn. 1. *Sintaksė: 1. Linksnų vartojimas*. Sud. Rita Miliūnaitė, teksto aut. Vitas Labutis, Aldonas Pupkis ir Jonas Šukys, vyr. red. Aldonas Pupkis. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.
- KP S2: *Kalbos patarimai*. Kn. 2. *Sintaksė: 2. Prielinksnių ir polinksnių vartojimas*. Sud. Rita Miliūnaitė, teksto aut. Aldonas Pupkis ir Jonas Šukys, vyr. red. Aldonas Pupkis. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.
- Labutis V. 1995: Valstybės atstovavimas ar atstovavimas valstybei? – *Gimtoji kalba* 8–9, 13–14.
- Labutis V. 2002: *Lietuvių kalbos sintaksė*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- LKG 1976: *Lietuvių kalbos gramatika* 3. *Sintaksė*. Vyr. red. Kazys Ulvydas, Vilnius: Mokslo.
- Pakerys J. 2006: Veiksmo pavadinimo konstrukcija lietuvių kalbos gramatikoje. – *Daiktavardinio junginio tyrimai*. Axel Holvoet, Rolandas Mikulskas (red.), Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Pakerys J. 2009: Būtinųjų predikatyvų žymėjimas lietuvių kalbos veiksmo pavadinimo konstrukcijose. – *Gramatinių funkcijų prigimtis ir raiška*. A. Holvoet, R. Mikulskas (red.), Vilniaus universitetas, asociacija „Academia Salensis“, 125–145.
- Vaskelaitė R. 2003: Lietuvių kalbos daiktavardiniai junginiai sintaksinių ryšių požiūriu. – *Acta Linguistica Lithuanica* 48, 143–158.
- Vladarskienė R. 2004: Žodžių atitikti, atitikimas vartoseną teisės aktų kalboje. – *Specialybės kalba: sistema ir vartoseną*. Lietuvos teisės universitetas: Mokslinės konferencijos darbai, Vilnius, 2004 m. lapkričio 26 d., 118–122.

Gauta 2010 12 03

THE USE OF CASES IN ABSTRACT PHRASES OF VERBAL NOUNS

S u m m a r y

The aim of the article is to discuss phrases with verbal nouns denoting actions and describe the problematic uses of cases observable in the official administrative discourse. The focus of attention is on derivatives containing the most productive suffix, i. e. *-imas* (*-ymas*). The analysis of verb phrases and respective noun phrases has shown that the names of various actions most often occur in phrases with the genitive case. This case form replaces the nominative and accusative cases, sometimes even prepositional constructions, of the primary verb phrase that expresses relations between the verb and subject, object and sometimes adverbials. The dative case of the primary verb phrase is usually preserved though in certain cases the dative of the noun phrase originates from the accusative or other cases of the verb phrase. The instrumental and locative cases as well as prepositional constructions usually do not change.

Language users are not familiar with the patterns of transformation of word phrases from nominal to verbal and, in dubious cases, they tend to prefer phrases with the genitive case. It is important to bear in mind though that when nouns are derived from verbs with the suffix *-imas* (*-ymas*) the combinability of the verb largely determines the structure of the noun phrase. Hence, the accusative and nominative of the object of the verb becomes the genitive of the noun phrase while the other cases usually do not change in such transformations. When a noun is derived from a verb by adding other suffixes and inflections, the patterns of syntactic transformation are not very strict.

RASUOLĖ VLADARSKIENĖ
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
rasuole@lki.lt